Милена М. Радовић Савић¹
„Дружа основна школа” Будва, Црна Гора

ИНТЕРТЕКСТУАЛНОСТ *SANTA MARIA DELLA SALUTE* У СВЈЕТЛУ КЊИЖЕВНЕ КРИТИКЕ ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ XX ВИЈЕКА

Santa Maria della Salute, врхунско поетско остварење Лазе Костића, свој модерни поетски израз потврђује кроз чињеницу да своју вишезначност и слојевитост дугује и многим књижевним текстовима са којима је њен аутор, али и савремена књижевна критика, доводе у везу и зато представља могућност вишеструког интертекстуалног тумачења. Иако припада наслијеђу српске романтичарске поезије, њена модерност доводи је у директан оквир са авангардним поетским изразом који се очитује кроз значењску структуру њених стихова, али и кроз иновативност њеног ритма и њене риме. Њена модерност је у блиској вези с модерношћу Костићевих драмских остварења, попут *Пере Сеџединца* и *Максима Црнојевића*. Незаобилазан је *Дневник* Лазе Костића, јер преко њега може да се тумачи интерактивност психолошког портрета Лазе Костића и књижевног лика Ленке Дунђерски који се укрштају у психолошком феномену Аниме кроз коју се Лаза Костић уз помоћ свог пјесничког дара, написавши своју *лабудову пјесму*, уписао у сами врх српске поезије од њеног постанка па до савременог доба.

Кључне ријечи: интертекстуалност, авангарда, романтизам, *Santa Maria della Salute*, драме, *Дневник*, психологија, Анима.

Увод

Најљепша љубавна пјесма Лазе Костића *Santa Maria della Salute*, анализирана у интертекстуалном кључу, подразумева тумачење на два плана: један је везан за њено тумачење у односу на нека од осталих књижевних остварења Лазе Костића, док је други план њеног значења у вези са књижевним остварењима других пјесника.

Када се има у виду Костићево стваралаштво и *Santa Maria della Salute*, кључ за њено тумачење могу нам пружити Костићева пјесма *Дужде се жени*, Костићеве драме *Пера Сеџединца* и *Максим Црнојевић*.

Посебан сегмент у тумачењу *Santa Maria della Salute* представља Костићев *Дневник* који је, као значајан писани документ, остао иза Лазе Костића и постао релевантан чинилац у разумијевању Костићеве пјесме. *Дневник* тумачен из угла авангардне поетике постаје као психолошки записник важан савезник тумачења Костићеве пјесме, баш онако како су сарађивале наука и књижевност у доба српске авангарде. Он у

¹ milenaradovicsavic@gmail.com

себе укључује психолошку подлогу у тумачењу књижевног лика Ленке Дунђерски у *Santa Maria della Salute*, али и психолошку позадину пјесничког лика Лазе Костића, јунговског појма вјечите Аниме, и архетипског слоја андрогине људске природе.

Циљ је био да се овакво тумачење доведе у блиску везу са поетиком авангардног писања и схватања пјесника као творца-демијурга, што Лазу Костића чини истовремено и пјесником романтизма и претечом српске пјесничке авангарде.

Методом синтезе указано је на неке од књижевних текстова о којима је и до сада било ријечи у књижевној критици, а који упућују на интертекстуално читање *Santa Maria della Salute*. Посебан је акценат на сегменту интертекстуалности *Santa Maria della Salute* и Костићеве драме *Максим Црнојевић* и њихових заједничких мотива.

Што се тиче пјесничких остварења других пјесника који чине изохимничну везу са *Santa Maria della Salute*, оне су дате у назнакама, јер се њима већ бавила књижевна критика, а то су, прије свих, веза *Santa Maria della Salute* са Дантеовом Беатриче, грчким трагедијама са мотивом љепоте као коби, као и нашој народној поезији у којој је Костић налазио посебну инспирацију.

Најљепша српска љубавна пјесма у свјетлу књижевне критике

Пишући о текстовима који се доводе у везу са *Santa Maria della Salute*, М. Павловић заузима један сасвим негирајући став када је ријеч о Костићевом *Дневнику*. Први разлог је ванлитерарни јер Павловић сматра да је ту посриједи, прије свега, нарушавање етике доброг укуса „кад се сувише завирује у нечије белешке, па било то после педесет и после сто година (...)” (Pavlović 1981: 252).

Други разлог је, по Павловићевом мишљењу, чињеница да „оно што песник о својој песми каже није привилегован податак. Оно што песник о својој песми каже може бити релативно тачно и поуздано, а може бити и сасвим погрешно” (Pavlović 1981: 252). Конкретизујући свој став на Костићев *Дневник*, сан и стихове, Павловић истиче:

„Ствари које песник доводи у везу са својом песмом могу са том песмом имати нимало везе, без обзира на релативну синхроност једног сна и једног стиха. О правим психолошким основама стваралачког тренутка песник, пишући читаве свеске својих забелешки и дневника, може да нам никад не каже ни једну праву реч. Његова права реч је песма сама” (Pavlović 1981: 252).

О уметничкој аутономности књижевног дјела, сличан став је имао и Иво Андрић у свом говору *О причи и причању*, приликом додјеле Нобелове награде у Штокхолму, 1961. године:

„Али кад је у питању писац и његово дело, зар не изгледа помало као неправда да се од оног који је створио неко уметничко дело, поред тога што нам је дао своју креацију, дакле део себе, очекује да каже нешто и о себи и о том делу? Има нас који смо више склони да на творце уметничких дела

гледамо било као на неме, одсутне савременике, било као на славне покојнике, и који смо мишљења да је говор уметничких дела чистији и јаснији ако се не меша са живим гласом његовог ствараоца. Такво схватање није ни усамљено ни ново. Још Монтескије је тврдио да ‘писци нису добре судије својих дела’. Са дивљењем и разумевањем сам некад прочитао Гетеово правило: ‘Уметничко је да ствара а не да говори!’. Као што сам много година доцније са узбуђењем наишао на исту мисао, сјајно изражену, код непрежаљеног Албера Камија.²²

Књижевни текст који је релевантан када је по сриједи интертекстуалност *Santa Maria della Salute* јесте, прије свих, пјесма *Дужде се жени* (1879). За ову пјесму Павловић каже да је „сам Костић дозвоао у наше сећање (...)” (Pavlović 1981: 252).

Павловић, заправо, говори о корелацији која се може успоставити и са Костићевом драмом *Максим Црнојевић*. Додирне тачке су, прије свега „у оцртавању културно-историјског антагонизма између словенског Балкана, и Венеције, латинске и западноевропске цивилизације, антагонизма који није био без љубави према Венецији, честој теми наше поезије око средине прошлог века, која стоји и на истакнутом месту у ремек-делу наше поезије какав је *Горски вијенац* Његошев” (Pavlović 1981: 252–253).

За пјесму *Дужде се жени* Павловић биљежи да „делује више као скица за еп, или као увод, прелудијум неког епа, неке драме, него као целовита песма” (Pavlović 1981: 253). Оно што је чини једном од Костићевих „јадранских песама” (Pavlović 1981: 252) јесу ти заједнички мотиви који се везују за топониме Јадрана, а кроз које се, опет, укрштају судбине држава и народа, најчешће у сталном историјском антагонизму, али, ипак, упућених једне на друге.

Како је у основи *Дужде се жени* „протест”, тако је у основи *Santa Maria della Salute* „звук кајања, метаноје” (Pavlović 1981: 253).

Павловић сматра да је монументалност љепоте венецијанске цркве *Santa Maria* један корак „ка узвишеном помирењу између Балкана и Венеције” (Pavlović 1981: 252).

Он закључује да је *Santa Maria della Salute* послужила Костићу као својеврсни поетски медиј преко кога је Костић на најузвишенији пјеснички начин успио да испише „један крупан конверзиони тренутак” (Pavlović 1981: 252) у својој биографији:

„Хтели ми то или не, та снажна и традиционална опозиција коју је Костић неговао са бесом и пркосом у свом бурном животу, опозиција према замкама западне политике и културе, у овој песми је напуштена и превазиђена” (Pavlović 1981: 253).

У тој конверзији Костић се одлучио на „прихватање једног западног психолошкоеротског модела, прихватање једног италијанског рефрена,

2 Поменути текст се може прочитати на следећем линку: <http://www.rastko.rs/rastko/delo/10110> (8.03.2016. 21h 40’).

измирење са једним географско-историјским подручјем, с којим се у нас преко песама доста ратовало” (Pavlović 1981: 254).

Овом пјесмом Костић је себи испословао рај, рај „који има облик песме и та рајска песма наше књижевности зове се *Santa Maria della Salute*” (Pavlović 1981: 254).

Други Костићев књижевни текст који стоји у директној вези са *Santa Maria della Salute* односи се на драму *Пера Сеџединца*. Спона која повезује ова два Костићева књижевна текста јесте Павловићева запитаност кад заправо код Костића почиње имплементација мадонизма у Костићевом дјелу прије него је написана *Santa Maria della Salute*. Одговор је у *Пери Сеџединцу*, односно у монологу митрополита Вићентија. Павловић доноси занимљиву паралелу, указујући на мотивску сродност ова два књижевна текста: „(...) у *Santa Maria della Salute* виђење мадоне везано је за њену цркву у Венецији, овде, у *Пери Сеџединцу*, за једну слику Рафаелову: и ту и тамо посредник култа је једно уметничко дело” (Pavlović 1981:255).

Као „најпресуднију сличност” два Костићева књижевна дјела Павловић тумачи: „(...) и у једном и у другом случају лик и појам мадоне везују се за једно одређено женско створење: за Јулу, кћер Пера Сеџединца у истоименој драми, за Ленку Дунђерски у животу Лазе Костића” (Pavlović 1981: 255).

Пројектовање мадонизма, идеалности жене на лик стварне, реалне жене стоји у основи Дантеовог виђења идеалне жене сублимисане у његовој поетској Беатричи. Павловић истиче једну суштинску разлику у визуелизацији Мадоне западног хришћанства наспрам Богородице хришћанског православља. Слике византијских богородица „увек материјалних, канонизованог облика” (Pavlović 1981: 252) стоје наспрам мадонизма западног хришћанства и западне умјетности у којој се лик светице и стварне жене преплићу у једном истом лику. Управо такав лик мадонизираних жене Костић остварује кроз лик кћерке Пера Сеџединца, описујући њену љепоту преко љепоте Рафаелове Мадоне. Павловић је сматрао да је сву сложеност мадонизма Костић ставио на душу морално атрофираног митрополита Вићентија који је симбол политичког и националног издајства, што кореспондира с мишљењем садашње савремене књижевне критике да је Вићентије „ЛАЖНИ ПАСТИР” који „дела у нескладу са својим послањем и из домена религиозног посвећења добру и жртвовању прелази на раван политичког сплеткарења” (Nestorović 2007: 226), а што се уклапа у Павловићев став да Вићентије служи „бечком ћесару и унијаћењу” (Pavlović 1981: 256).

Та Костићева замисао спреге мадонизма, који као магнет привлачи митрополитове кварне мисли, никако није случајан, он је вођен Костићевом одлуком да се мадонизам доведе у директну спрегу онога ко носи конотацију негативног, онога на чијој је страни порочност, мислећи, при том, на Беч као симбол свих негативности.

Међутим, у *Santa Maria della Salute*, сматра Павловић, доћи ће до преокрета:

„Док се у драми приказује ругоба страсти старог митрополита за младу девојку, у *Santa Maria della Salute* песник сам већ у врло поодмаклим годинама, идеализује своју страст и љубав за једну младу и лепу девојку с којом се није могао оженити. Дакле, оно што нам је приказао као порок за осуду једног црквеног великодостојника, то нам, тридесетак година касније, приказује као врхунску љубав своју” (Pavlović 1981: 258).

Павловић тако закључује да је Костићу љубав за Ленку Дунђерски, коју је опјевао у својој пјесми, стигла својеврсна „освета за оно што је презирао, па после и сам опевао најлепшом српском љубавном песмом” (Pavlović 1981: 258).

У свом поређењу Дантеове *Божанствене комегије* са *Santa Maria della Salute* Павловић сматра да је Дантеу његово дјело послужило да ода част женама, али и као „критика патријархално-папске црквене организације” у којој се Беатриче објавила као „изненађење на небесима конвенционалне средњовјековне теологије” (Pavlović 1981: 258). Међутим, Павловић, исказујући претпоставку да вјерује „да не прелази границе допуштене психолошко-стилске интерпретације” (Pavlović 1981: 258), поред већ раније исказаних квалификација *Santa Maria della Salute* као пјесме покајнице и пјесме молитве, уводи квалификатив реванша као једног од одређења пјесме, што, свакако, баца једну непотребну сјену на, у свему осталом особену, Павловићеву интерпретацију чувене Костићеве пјесме.

Павловић наводи да је то „песма имплицитног реванша по линијама небројених Костићевих фрустрација”, међу којима набраја фрустрираност браком са Јулом Паланачки, па је и *Santa Maria della Salute* у том смислу „недвосмислена освета” сопственој жени јер он у пјесми остварује „брак са небеском девицом”, а што „је типична шаманистичка ситуација, у којој је небески брак шамана-песника потпуно по моделу земаљског брака, што сам песник и каже (...)” (Pavlović 1981: 260). Или пројектовање у посљедње Костићеве стихове шаманистичке мантре треба схватити као један вид Павловићеве рецепције Костићевих стихова, рецепције која увијек оставља могућност проналажења читаоачевог „новог хоризонта очекивања”, па макар он понекад био у знаку произвољности и читалачке спекулативности.

Своје излагање Павловић закључује констатацијом да је Костић упао у клопку у коју упадају „прави уметници”, а то је идолатријска клопка кроз поступак „хипереротизације духовног” која за свој крајњи резултат има „идолатријску химну” која остаје као „величанствена песма” (Pavlović 1981: 262) српске поезије двадесетог вијека.

Santa Maria della Salute и Максим Црнојевић

Ако се узме у обзир чињеница да је *Santa Maria della Salute* настала у координатама живота, љубави, љепоте и смрти, тада бисмо ово Костићево дјело могли ставити у корелат и са Костићевом драмом *Максим Црнојевић* (1866). Имајући у виду чињеницу да је лик Ленке Дунђерски

у *Santa Maria della Salute* супстрат и сублимација дјевојачке љепоте која ће прерано нестати животним усудом смртне болести, оправдано је претпоставити да је Лаза Костић и у животу Ленке Дунђерски сагледао усуд љепоте који свој искон налази у грчким трагедијама јер је на љепоту Костић „гледао очима старих Грка”, па стога није ни чудно што је љепота постала „и извориште и исходиште његовог поетичког хоризонта” (Nestorović 2007: 178).

Због принципа љепоте страда Иван Црнојевић, несрећа поприма свој шири контекст, заправо страдају многи, баш као и у Хомеровој *Илијади*. И љепота Ленке Дунђерски имала је свој кратак животни вијек, угашена је када је била на свом младалачком врхунцу.

Није претјерано рећи да је смрт Ленке Дунђерски она „трагична језгра, трагичан моменат” (Nestorović 2007: 178) који ће иницирати наставак јединствене Костићеве пјесме. Тумачећи значај љепоте као једног од покретача трагичне радње у Костићевој драми, мотивисаној народном епском пјесмом *Женидба Максима Црнојевића*, З. Несторовић цитира Костићев оглед *Пјице* у коме је је кључна мисао:

„*Лейоша је кобна*’. Ту, на најскровитијем укрштају основну истину почињу нам приповедати већ и птице немим језиком лепоте свога перја. Велика лепота, ни мушка ни женска скоро никад не пролази добро. Како је тај природни закон онако простом дивотом, онако дивном простотом разумео песнички дух нашег народа у оној тужној песми о ‘женидби Милића Барјактара’! Народ је у својој слутњи измислио томе непосредан узрок, урок, а урок није ништа друго до опште, неодољиво признање ванредне лепоте. Но, невеста Милићева умире и без особитог урока, само за своје превелике лепоте. У томе је српски дух сродан са старом јелинском класичношћу са узором и матером свеумне лепоте” (Nestorović 2007: 178).

Костићева реченица о узроку смрти невесте Милићеве може се у потпуности примијенити и на усуд љепоте Л. Дунђерски. Велика љепота предодређена је, животним усудом, обиљежена је прстом Божјим, да не припада свијету реалном, већ прије свијету, небесном, духовном. Стварна љепота Ленке Дунђерски наднаравном пјесничком имажинацијом Лазе Костића, али и пјесничким умијећем, постала је тако заувјек трајна духовна вриједност не само Костићеве поезије и поезије српске књижевности, она је постала њена духовна баштина у смислу како је то и баштина прве српске пјесникиње Јефимије и њене златне *Похвале кнезу Лазару*.

Још један мотив којим бисмо могли успоставити корелат између *Santa Maria della Salute* и Костићеве драме *Максим Црнојевић* јесте атрибут свјетлости.

Посљедњи стихови Костићеве пјесме призивају рајску свјетлост:

„звездама ћемо померит путе,
сунцима засут сељенске студе,
да у све куте зоре заруде” (Kostić 1989: 427)

Звјезде, сунце, зоре – у вокацији космизма модерне, или пак, касног романтизма од којег је модерна и наслиједила свјетлост, Костић смјешта свој оноземаљски сусрет са жуђеном љубави. У Костићевој драми атрибут свјетлости се везује не само за Максима Црнојевића, већ „одређене елементе сјаја носи и појава његове идеалне драге, о чему налазимо бројне потврде у тексту” (Nestorović 2007: 204).

Занимљиво је тумачење Несторовић да је феномен свјетлости „у Костићевом обликовању драмске приче у блиској вези са доживљајем љубави. По мишљењу одређених истраживача, он се јавља као последица сусрета магнетних сфера две особе различитог пола што изазива ‘потпуно пијанство астралне светлости’, чија су испољења љубав и страст. Посебно пијанство проузроковано астралном светлошћу сачињавало би основу љубавне очараности. (...) Астрална светлост је синоним за *lux naturae*, термин који је посебно употребљавао Парацелзус” (Nestorović 2007: 204–205).

Ослањајући се на тумачења Ј. Еволе у *Метафизици секса* о „астралној светлости” и њеним појмовима/изразима у различитим религијама, назначено је да њен појам можемо наћи у различитим религијама од хиндуистичке, кабалистичке до хришћанске. З. Несторовић истиче битан моменат Еволиног довођења у везу „астралне светлости” са посебним стањем људске свијести, а то је сан.

Знамо да познато Костићево посебно стање пјесничке имагинације, чије постојање смјешта „међ јавом и међ сном”, такође можемо довести у блиску везу с тумачењем „астралне светлости” како је објашњавао С. Дамјанов: „Моменат који нас овде занима јесте да таква светлост постаје на било којем ступњу објекат искуства само у стању свести различитом од оног обичне будности, у стању које одговара ономе што је код обичног човека сан. И као што у сну машта делује у слободном стању, тако и било који процес свести проузрокован конгестијом или пијанством ‘астралне свести’ укључује одређени, на свој начин магични, облик имагинације” (Damjanov 2008: 186).

Авангардни дневник Лазе Костића

Када се тражи континуитет авангардне поетике у списатељском опусу Л. Костића, по свом значају незаобилазан је његов *Дневник*, јер представља „најважнији интертекст песме *Santa Maria della Salute*, тог бриљантног Костићевог поетског тестаментa” (Jerotić 2002: 104). Овај важни дневнички запис, по мишљењу С. Дамјанова, истовремено је и „сновник” и „сановник” (Jerotić 2002: 104) тј. истовремено и биљежи и тумачи своје снове.

Дневник укључује својим значењем такође важну одредницу српске модерне на вододелници деветнаестог и двадесетог вијека, а то је увођење науке као важног сегмента у грађу књижевног текста. Наука и умјетност више нису на дијаметралним странама, наука постаје савезник умјетничком тексту.

То најбоље потврђује утицај Фројдове психоанализе на поетику надреализма. У том смислу С. Дамјанов тумачи Костићев *Тестаменти* и његову интеракцију са чувеном пјесмом и пјесниковом вјечном љубави Ленком Дунђерски:

„Готово фројдовско-еротски тонови већине снова са Ленком Дунђерском у главној улози каткад делују као онорички записи надреалиста, док с друге стране усложњавају значењску структуру опуса посвећеног познатој песниковој љубави: ако се у ‘Santa Maria della Salute’ она појављује као мадонизирана идеална (мртва) драга, у *Дневнику* пак задобија лик демонске љубавнице, модификоване митолошке Лилит (мрачне мајке суштински антиподне Светој Мајци-Богородици, па и митолошкој Mater Mundi – Мајци прародитељки Света)” (Jerotić 2002: 186).

У корелацији са тумачењем С. Дамјанова јесте и тумачење Владете Јеротића о Костићевом психолошком профилу, а који је, истовремено и покушај објашњења посебне књижевне појаве Ленке Дунђерски у поетској структури *Santa Maria della Salute*. У свом психолошком огледу *О преображајима „вечно женског” у души Лазе Костића и његовој пјесми Santa Maria della Salute*, покушавши да објасни андрогину природу људског бића, с акцентом на психу оних уз чије име иде атрибут великих умјетника, Јеротић објашњава јунговски појам вјечите Аниме. Анима, „та вечита Ева у сваком мушкарцу, то ‘вечно женско’, не би носила архетипску вредност када не би значила, као уосталом и Анимус у женској души, филогенетски талог наслеђеног енграма на дну колективно несвесног сваког од нас” (Jerotić 2002: 104).

Анима је „персонификација свих женских психолошких тежњи у психи мушкарца (...)” (Jerotić 2002: 104).

Занимљива је основна тачка пресека која повезује лик нестварне Ленке Дунђерски из пјесме са ликом друге нестварне Ленке Дунђерски из сна – та тачка пресека је управо Костићев сан који је остао забиљежен у његовом *Дневнику*, који је водио од 1903. до 1909. године уочи своје смрти.

Да је овај *Дневник* незаобилазан документ у тумачењу чувене Костићеве пјесме, уочила је књижевна критика, а Јеротић такво мишљење поткрепљује својим ставом да Костићева „лабудова песма” „не може довољно да се разуме без студирања интимног Лазиног *Дневника* вођеног последњих година живота на француском језику (...)” (Jerotić 2002: 104–105).

Повезаност Аниме са подсвијешћу и сновима Јеротић прецизно објашњава: „Ако је видљиво манифестовање Аниме код обичних људи, мада не само код њих, у већ поменутом тражењу еротичко-сексуалног партнера у спољашњем свету, њено тражење и манифестовање код обичних људи, у првом реду песника, мада не само ни код њих, огледа се у материјалу њиховог несвесног живота, што значи у сновима, фантазијама, визијама” (Jerotić 2002: 104–105).

У контексту овог тумачења, занимљиво је како Јеротић објашњава феномен великог пјесника, оног који свој идентитет дугује хришћанској религији и у њој мјесту Богомајке у хришћанству, Дјевице Марије: „До-

дирујући архетипске слојеве свога колективно несвесног, уметник је на најбољем путу да постане велики или – да пропадне!” (Jerotić 2002: 105).

У тумачењу психолошке подлоге са које се *Santa Maria della Salute* винула у свијет умјетности Јеротић објашњава њених екстатичних посљедњих осам строфа као „тренутка песничке екстазе”. Ту екстазу, сматра Јеротић, Костић не доживљава као „сједињење са умрлом драгом, нити мистичну екстазу пред Богомајком, померајући овај жељени доживљај на тренутак када буде умро, већ доживљава експлозију свога хипертрофичног Ја, свог огромног нарцизма, својственог готово свим великим песницима, сублимираног у величанственој песми” (Jerotić 2002: 107).

У наставку тумачења завршетка пјесме „тријумфално-екстатичним криком”, Јеротић се поново позива на необичну Костићеву природу човјека „који је увек заинтересован у првом реду за себе, своје стварање и његов одјек (...)”, док Костићев тријумфално-екстатички крик тумачи као елеменат „у коме је на грандиозан начин пројектовао своју мегаломанску жељу да после сједињавања мушког и женског принципа у себи постане исто што и богови, један од демијурга” (Jerotić 2002: 108).

Јеротићеву констатацију пјесника као особе с мегаломанском жељом да се изједначи са божанским бићем, посматрану из угла постулата поетике романтизма, а којој модерно српско пјесништво првих деценија двадесетог вијека дугује доста наслијеђа, свакако можемо тумачити на другачији начин јер романтичарско схватање пјесника као овоземаљског бића у чијем таленту пребива дух и глас Божји јесте премиса романтизма, а ако би била остварена кроз љепоту умјетничког текста, разумљиво је да јој је тежио сваки пјесник/умјетник.

Да би остварили своју потребу за стваралаштвом, да сами постану демијурзи, Јеротић сматра да „велики уметници” бјеже од стварности или је негирају, а све „у име неког идеала или идеје којој је све подвргнуто” (Jerotić 2002: 108).

Слажући се са мишљењем Милана Кашанина изнесеним у његовој књизи *Судбине и људи* (1968), Јеротић тврди да Лаза Костић нити је волио српски народ, нити је волио Ленку Дунђерски. Јеротић, као и Кашанин, сматра да Костић није био у стању да воли свој „народ ‘онаквог какав јесте, већ какав би он желео да буде његов народ’” (Jerotić 2002: 108), па је умјесто српског народа волио своју сопствену идеју о њему, волио је његову прошлост јер није могао вољети његову садашњост. На ово Јеротић додаје и своју тврдњу:

„Овоме бисмо додали још да Лаза Костић није заправо волео ни Ленку Дунђерски, онакву каква је била, бар не у оној мери у којој се то обично мисли, већ је у њој и кроз њу заволео идеју о бесмртној Беатричи-Ленки. У овоме му је свакако помогла и рана смрт Ленке Дунђерски” (Jerotić 2002: 108–109).

У вези с овом Јеротићевом констатацијом занимљиво би било промислити да ли је сва љубав за Ленку била етерична или је, ипак, у њој тукло и стварно, опипљиво било љубави која није само поглед већ и жи-

вотни додир вољеног бића. И ако је заиста волио само своју идеју о Ленки Дунђерски, како је онда могуће да је толико патио због њене преране смрти? Ту је и Јеротићева констатација да су појаве Ленке Дунђерски у Костићевим сновима, као и њихово необично тумачење у *Дневнику*, пјеснику послужиле као сигурна одбрана од психозе „после снажног потреса који је доживео у тренутку када је чуо за Ленкину смрт” (Jerotić 2002: 110).

Чак и саму творевину пјесме *Santa Maria della Salute* Јеротић тумачи као Костићеву својеврсну одбрану од „опасности психозе”, а и као преображај Костићеве Аниме у јединствен пјеснички лик (Jerotić 2002: 111).

Јеротић тумачи неке од Костићевих снова у којима се пјесникова Анима трансформише на различите начине у улози Ленке Дунђерски, која у пјесниковим сновима има јасно уцртан ход од заводнице „која искушава” вјерност свога вољеног бића, наводећи да је у улози искушатељице вјерности Ленкина млађа сестра, „физички још привлачнија него она” (Jerotić 2002: 112).

Ленка се потом јавља у улози вјеште заводнице која користи опробани метод за изазивање љубоморе младића који је много млађи од Костића. Недопустивост таквог понашања Костић описује, користећи се, вјероватно несвјесно, старим, потврђеним фројдовским реквизитом сисања палца, као далеке инфантилне епизоде дјетињства преко које се може учитати стара емотивна, али, рекли бисмо, и исконска веза између мајке и дјетета преко дјечијег задовољства сисања мајчиног млијека.

У својој еротизацији Костићеве снови стално иду корак напријед, па се лик Ленке појављује у својству похотне љубавнице чије га усне пеку док се његов длан пуни „њеним сочним девичанством” – снови из августа 1908, „нежна, етерична и само сублимном еротиком вољена”, Ленка се преображава у Беатриче („сјајна од младости и лепоте, више плава но што си била, златасто плава, готово прозрачна”, да би се на крају трансформисала до „најсублимније инкарнације Велике Мајке и Богородице” (Jerotić 2002: 112).

И у овом Јеротићевом цитату можемо тумачити смисао плаве боје која се претаче са златастом. Гледано кроз симболику боја, плава одавно има своје мјесто у бојама експресиониста, а која је умногоме наслијеђени поетички реквизит симболистичке поетике.

И као што се, како Јеротић наводи на почетку свог текста, код неких православних софистичара Анима трансформише у Софију – чисту мудрост, тако се и на крају славне пјесме Анима трансформише у принцип свезнања исказан Костићевим стихом „кроз њу сад видим, од ње све знам, за што се мудрачки мозгови муте, *Santa Maria della Salute*” (Jerotić 2002: 113).

Али то свезнање је необјашњиво, њихова дјеца његове су пјесме, „То је у рају приновак драг / То тек у заносу пророци слуте *Santa Maria della Salute*” (Jerotić 2002: 114).

Јеротић сматра да је последњим стиховима своје пјесме и његовим духовним стањем у којем их је написао, Костић успио да додирне „архетипско у човеку“ (Jerotić 2002: 114).

Како је на почетку своје анализе Јеротић објаснио, они пјесници који у својим дјелима успију да покрену заспали слој наталоженог архетипског, који у себи носи свако људско биће, тај сваки пјесник је уз своје име заувјек исписао атрибут великог пјесника. Костић је то заувјек учинио.

Литература

- Andrić 1961: I. Andrić, *O priči i pričanju*, < <http://www.rastko.rs/rastko/delo/1011> >, 08.03.2016.
- Damjanov 2008: S. Damjanov, „Pesništvo Laze Kostića između romantizma i simbolizma“, u: *Apokrifna istorija srpske [post]moderne*, Beograd: Službeni glasnik, [orig.] Дамјанов 2008: С. Дамјанов, „Песништво Лазе Костића између романтизма и симболизма“ у: *Апокрифна историја српске [пост]модерне*, Службени гласник, 2008, Београд.
- Jerotić 2002: V. Jerotić „O preobražajima ‘večno ženskog’ u duši Laze Kostića i njegovoj pesmi Santa Maria della Salute“, u: *Darovi naših rođaka: psihološki ogledi iz domaće književnosti*, knj. I, Beograd: Ars Libri. [orig.] Јеротић 2002: В. Јеротић, „О преображајима ‘вечно женског’ у души Лазе Костића и његовој песми Santa Maria della Salute“, у: *Дарови наших рођака: психолошки огледи из домаће књижевности*, књ I, Београд: Ars Libri.
- Kostić 1989: L. Kostić, *Pesme*, priredio Vladimir Otović, u: *Sabrana dela Laze Kostića*, u redakciji Mladena Leskovca, Novi Sad: Matica srpska. [orig.] Костић 1989: Л. Костић, *Песме*, приредио Владимир Отовић, у: *Сабрана дела Лазе Костића*, у редакцији Младена Лесковца, Нови Сад: Матица српска.
- Nestorović, 2007: Z. Nestorović, *Bogovi, carevi i ljudi, Tragički junak u srpskoj drami XIX veka*, Beograd: Čigoja štampa. [orig.] Несторовић 2007: З. Несторовић, *Богови, цареви и људи, Трагички јунак у српској драми XIX века*, Београд: Чигоја штампа.
- Pavlović 1981: M. Pavlović, „Santa Maria della Salute Laze Kostića“, u: *Eseji o srpskim pesnicima*, u: M. Grujičić (ur.), *Izabrana dela Miodraga Pavlovića*, knjiga III, Beograd: Vuk Karadžić. [orig.] Павловић 1981: М. Павловић, „Santa Maria della Salute Лазе Костића“, у: *Есеји о српским песницима*, у: М. Грујић (ур.), *Изабрана дела Миодрага Павловића*, књига III, Београд: Вук Караџић.

Milena M. Radović Savić

INTERTEXTUALITY SANTA MARIA DELLA SALUTE IN THE LIGHT OF LITERARY CRITICISM THE SECOND HALF OF XX CENTURY

Summary

Santa Maria della Salute, exquisite poetic achievement of Laza Kostić, its modern poetic expression is confirmed by the fact that its ambiguity and layering owes many literary texts with which its author, but also the contemporary literary criticism referred to, and therefore represents the possibility of multiple interpretations intertextual. Although it belongs to the heritage of Serbian romantic poetry, its modernity brings it into direct frame with avant-garde poetic expression which is reflected in the semantic structure of its verses, but also through innovation of its rhythm and its rhymes. Its modernity is also in close modernity with which today can read Kostić theater pieces, such as *Pera Segedinac* and *Maksim Crnojević*. Important is *Dnevnik* Laza Kostić because through it can be interpreted interactivity psychological portrait of Laza Kostić and literary character Lenka Dunderski intersecting in Anime psychological phenomenon through which Laza Kostic with the help of his poetic talent, he wrote his *swan song*, he enrolled at the top of serbian poetry from its beginning until the present time.

Key words: intertextuality, avant-garde, romanticism, *Santa Maria della Salute*, drama

Примљено 27. мај 2016. године

Прихваћено 23. маја 2016. године